

Nadzieja podstawowa a wizje świata społecznego

Edyta Bielous, Jerzy Trzebiński

Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

Przedmiotem badań był związek między siłą nadziei podstawowej, czyli siłą przeświadczeń o stabilnym porządku świata i jego przychylności ludziom, a wybranymi charakterystykami wizji świata społecznego. Pod uwagę brano również poczucie własnej skuteczności ze względu na jego możliwą interakcję z nadzieją podstawową. Badania przeprowadzono w latach 2010–2012 na osobach dorosłych w różnych miastach w Polsce (łącznie $N=426$). Rezultaty wskazują, że choć nadzieja podstawowa pozytywnie wiąże się z aprobatą światopoglądu tradycjonalistycznego, to jest też moderatorem relacji między poczuciem własnej skuteczności a akceptacją światopoglądu modernistycznego: wśród osób z niższym poczuciem własnej skuteczności im silniejsza nadzieja, tym większa akceptacja tego światopoglądu. Wiara w porządek świata (jeden z komponentów nadziei podstawowej) negatywnie wiąże się z akceptacją światopoglądu postmodernistycznego, jego akceptacja koreluje natomiast pozytywnie z poczuciem własnej skuteczności. Im silniejsza wiara w przychylność świata (drugi komponent nadziei podstawowej), tym mniejsze deklarowane poczucie wyższości i wrogość wobec osób należących do grup uznawanych za obce. Okazało się też, że siła nadziei podstawowej dodatkowo wiąże się z poczuciem bytowości świata (świat jako obiekt realnie istniejący, posiadający swoistą strukturę i historię), z wiarą w sprawiedliwy świat – dla wszystkich ludzi i dla własnej osoby, a także z zaufaniem do ludzi, natomiast ujemnie wiąże się z poczuciem konfliktowości społecznych relacji. Podsumowując, wyniki sugerują, że siła nadziei podstawowej stanowi ważny czynnik formowania się i akceptowania wizji społecznego świata. Potwierdzają, że nadzieja podstawowa jest czynnikiem światopoglądowym niezależnym od cech wizji własnej osoby, choć może wchodzić z nimi w interakcje, pokazując też możliwość istnienia w określonych warunkach odrębnych funkcji regulacyjnych dwóch składników nadziei podstawowej.

Słowa kluczowe: *nadzieja podstawowa, światopogląd, poczucie własnej skuteczności, postawy społeczno-polityczne, zaufanie do innych, poczucie sprawiedliwości*

NADZIEJA PODSTAWOWA A WIZJE ŚWIATA SPOŁECZNEGO

Nadzieja podstawowa składa się z dwóch przeświadczeń o wspólnej genezie: (1) w świecie istnieje uniwersalny porządek i zawarty jest w nim ogólny sens, (2) ten porządek i sens są zasadniczo człowiekowi przychylnie (Trzebiński, Zięba, 2003). Według Eriksona (2000), nadzieja podstawowa kształtuje się w wyniku wczesnych doświadczeń dziecka w rodzinie. Warunkiem silnej

nadziei jest doświadczanie powtarzalności i przewidywalności zdarzeń, a także zaspokajania własnych potrzeb przez otoczenie. Istnieje podobieństwo między teorią Eriksona i teorią przywiązania (*attachment theory*; Ainsworth, Bowlby, 1965; Ainsworth, Blehar, Waters, Wall, 1978), w świetle której podstawą bezpiecznego przywiązania do rodzica są dwa stabilne składniki postawy opiekuna wobec dziecka: troska (*care*) i empatyzująca kontrola. W świetle obu teorii wczesne więzi rodzinne kształtują u dziecka „pierwotny model świata”, w ramach którego są interpretowane kolejne doświadczenia społeczne. Zdaniem Eriksona, nadzieja podstawowa u większości ludzi jest wystarczająco silna, by gwarantować dalszy rozwój osobowości. Okazuje się jednak, że ludzie różnią się siłą nadziei podstawowej, a także że nadzieja może zmieniać swą siłę w czasie życia jednostki w wyniku ważnych doświadczeń

Edyta Bielous, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Interdyscyplinarne Studia Doktoranckie, ul. Chodakowska 19/31, 03-815 Warszawa, e-mail: ebielous@swps.edu.pl
Jerzy Trzebiński, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Wydział Psychologii, ul. Chodakowska 19/31, 03-815 Warszawa, e-mail: jtrzebin@swps.edu.pl
Korespondencję w sprawie artykułu prosimy kierować na adres: ebielous@swps.edu.pl

społecznych. Siłę przeświadczeń o stabilnym porządku i przychylności świata zmniejsza odrzucenie przez własną grupę, wykluczenie społeczne kategorii ludzi, do której się należy, rozpad silnego emocjonalnie i długotrwałego związku (Franklin, Janoff-Bulman, Roberts, 1990; Janoff-Bulman, 1992), społeczna anomia (Akers, Sellers, 2004; Durkheim, 1897/1952), rozpad struktury społecznej i gwałtowny wzrost śmiertelności w populacji (Griskevicius, Tybur, Delton, Robertson, 2011; Worthman, Kuzara, 2005). Czynnikiem zwiększającym siłę tych przeświadczeń są z kolei wzrost solidarności we wspólnocie, wzrost kapitału społecznego jednostki, znalezienie się w powiązanej osobistymi więzami grupie wspierającej (Abrams, Hogg, Marques, 2005).

Wyniki wielu badań wskazują, że siła nadziei podstawowej warunkuje reagowanie na rozpad ładu, w którym toczyło się dotychczas życie jednostki: na ważną i nieodwracalną stratę oraz na pojawienie się nowego wyzwania. Przeświadczenie o porządku i przychylności w obu przypadkach sprzyja poszukiwaniu nowego ładu, nadaniu sensu i znaczenia (wartości) stracie lub traumatycznemu epizodowi, ułatwia reinterpretację sytuacji zagrożenia jako sytuacji problemowej do rozwiązania (Trzebiński, Zięba, 2003, 2013; Zdankiewicz-Ścigała, 2009; Zięba, Czarnecka-van Luijken, Wawrzyniak, 2010). Nadzieja podstawowa pozytywnie wiąże się z otwartością na doświadczenie (Szyszko, 2007; Trzebiński, Zięba, 2004), sprzyja wybaczeniu doznanych krzywd i doświadczaniu wdzięczności za otrzymane dobro i pomoc (Gruszecka, Trzebiński, 2006, 2012). Silniejsza nadzieja podstawowa sprzyja odczuwaniu porządku rzeczywistości jako przychylnego człowiekowi, ale też naturalnie dobrego i atrakcyjnego. Stwierdzono pozytywny związek nadziei podstawowej z liczbą obiektów i stanów odczuwanych jako atrakcyjne i pożądane, w tym wyobrażanych *Ja możliwych*, których nazwy lub opisy były tworzone przez badanego albo wybierane z podanej listy (Nowińska, 2013). U osób z silniejszą nadzieją stwierdzono też przewagę motywacyjnej orientacji promocyjnej (dążenie do) nad prewencyjną (unikanie) (Buda, 2013; Higgins, 1998). Nadzieja podstawowa odnosi się do cech rzeczywistości otaczającej jednostkę i wydaje się autonomicznym czynnikiem regulującym ludzkie zachowanie, odmiennym od przeświadczeń odnoszących się do własnej osoby, takich jak poczucie własnego sprawstwa (*self-efficacy*; Bandura, 1977), wiara we własny sukces (*hope*; Snyder, 2002) oraz różne wymiary samooceny i optymizmu.

Można przypuszczać, że przeświadczenia tworzące nadzieję podstawową stanowią zręby wizji świata społecznego – zarówno na poziomie jednostkowych postaw, jak i grupowych ideologii. Celem naszych badań była

obserwacja związków siły nadziei podstawowej z treściami tych wizji, przy uwzględnieniu możliwych interakcji nadziei podstawowej, czyli przeświadczeń o strukturze świata, z przekonaniem o własnej skuteczności.

W artykule prezentujemy wyniki czterech badań. Pierwsze dotyczyło mocy predyktywnej nadziei podstawowej i obu jej komponentów w relacji z postawami wobec tradycji i nowoczesności, a także z korelatami tych postaw: stereotypowością poglądów na społeczne role płci, typową dla skrajnego tradycjonalizmu akceptacją nierównościowych struktur społecznych oraz poczuciem wyższości i wrogością wobec grup obcych. Analiza roli dwóch komponentów nadziei w tych związkach służyła wykryciu ewentualnych różnic regulacyjnych między nimi. W pierwszym badaniu, oprócz nadziei podstawowej, uwzględniono rolę poczucia własnej sprawczości oraz interakcji obu zmiennych jako czynników kształtujących światopogląd jednostki. Potoczna intuicja nakazywałaby oczekiwać pozytywnego związku między nadzieją podstawową a tradycjonalizmem światopoglądowym, skoro silna nadzieja oznacza przekonanie o istnieniu stabilnego i uniwersalnego porządku świata. Związek ten może być jednak bardziej złożony. Ze względu na swą genezę, nadzieja podstawowa nie jest po prostu zestawem przekonań, które odnoszą się bezpośrednio do porządku panującego w sferze obyczajów, sprawiedliwości lub moralnych reguł współżycia. Jest natomiast syndromem powiązanych przeświadczeń i oczekiwań na temat cech świata, opartym na doświadczeniach społecznych, w tym wczesnych i ulegających zmianom tylko pod wpływem nowych, ważnych doświadczeń społecznych. W ramach teorii Epsteina (2003) model ten byłby więc przykładem tzw. wiedzy doświadczeniowej, różniącej się od wiedzy racjonalnej, opartej na przekazach społecznych, w dużym stopniu zwerbalizowanej i podatnej na perswazję. Związek między przeświadczeniami o uniwersalnym porządku i przychylności świata a aktualną lub odchodzącą w przeszłość sferą obyczajową i moralną otaczającą jednostkę rzeczywistości nie musi być silny i jednokierunkowy. Wśród osób z silnymi przeświadczeniami o porządku i przychylności świata można bowiem spotkać, w danej sytuacji historycznej, nowatorów lub wręcz rewolucjonistów popierających i tworzących nowy ład, gdyż stary nie pasuje do ich wizji porządku naturalnego. Można przy tym spotkać wśród nich tradycjonalistów, uważających stary lub obowiązujący ład za ucieleśnienie tego naturalnego porządku. Tym, co łączyłoby obie postawy, jest odniesienie swoich ocen i działań do wizji porządku naturalnego, do którego należy bądź powrócić, reformując istniejący ład (który jest niesprawiedliwy, nieobyczajny, sztucznie narzucony

etc.), bądź go bronić w istniejącym w danym momencie ucieleśnieniu. Wspólną podstawą obu odmiennych postaw byłaby więc silna nadzieja podstawowa.

W kolejnych trzech badaniach weryfikacji poddano hipotezy o pozytywnym związku nadziei podstawowej z zaufaniem do innych ludzi i wspólnoty społecznej oraz poczuciem sprawiedliwości między tym, co dajemy i otrzymujemy (Lerner, 1980), a także o negatywnym związku nadziei podstawowej z poczuciem chronicznej konfliktowości społecznych relacji, to znaczy przeświadczeniem, że społeczeństwem rządzi reguła ciągłej walki: gdy jeden wygrywa, drugi przegrywa (Różycka, Wojciszke, 2010). W przeciwieństwie do postaw światopoglądowych, w przypadku zgeneralizowanego zaufania, poczucia sprawiedliwości i poczucia ustawicznej konfliktowości społecznej oczekiwania na temat ich związków z nadzieją podstawową były jednoznaczne. Można wręcz sądzić, że gwałtowny spadek zaufania do ludzi i wspólnoty oraz wzrost poczucia zagrożenia z ich strony pod wpływem negatywnych doświadczeń, na przykład rozpadu długotrwałego związku, są sygnałem zburzenia modelu świata stanowiącego bazę silnej nadziei podstawowej (Janoff-Bulman, 1992).

W badaniach weryfikowano również hipotezę o pozytywnym związku nadziei podstawowej z poczuciem *bytowości* (*entitativity*) świata, czyli odbieraniem go jako swoisty obiekt mający własną, wyodrębnioną strukturę i trajektorię rozwoju. Jest to poczucie podobne do poczucia bytowości innych systemów społecznych, takich jak naród czy klasa społeczna (Hamilton, Sherman, 1996). Poczucie bytowości świata wiąże się pozytywnie między innymi z zainteresowaniem oraz troską o przyrodę i zagadnienia ekologiczne (Moroz, 2012), wydaje się ono zatem interesującym osobowościowym czynnikiem wpływającym na obecne współcześnie preferencje światopoglądowe i polityczne. Oczekiwano, że przeświadczenie o porządku świata powinno wiązać się z poczuciem jego bytowości, gdyż spójna, stabilna organizacja jest podstawowym atrybutem obiektów odczuwanych subiektywnie jako byty (Campbell, 1958). Badano ponadto związek nadziei podstawowej z odczuciem legitymizacji istniejącego porządku społeczno-politycznego, co stanowiło uzupełnienie zagadnień będących przedmiotem pierwszego badania. Szukano odpowiedzi na pytanie, na ile przeświadczenie o uniwersalnym porządku świata rzutuje na stosunek jednostki do naturalności (legitymizacji) panującego w danym czasie porządku politycznego w jej kraju.

NADZIEJA PODSTAWOWA A POSTAWY ŚWIATOPOGLĄDOWE

Pierwsze badanie dotyczyło postaw wobec tradycji i nowoczesności w sferze obyczajowości i podstawowych ról społecznych oraz postaw wobec nierówności międzygrupowych i między płciami. Interesowało nas, jak światopogląd jednostki zależy od współgrania dwóch czynników osobowościowych: siły przeświadczeń o naturalnym porządku i przychylności świata oraz poczucia własnej sprawczości.

METODA

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 132 studentów jednej z wyższych szkół zawodowych na Śląsku: 76 kobiet w wieku od 19 do 49 lat ($M = 27$; $SD = 7,47$) i 52 mężczyzn w wieku od 20 do 41 lat ($M = 25$; $SD = 5,36$); cztery osoby nie podały płci.

Procedura

Badanie odbywało się w kilkunastoosobowych grupach studenckich na początku zajęć dydaktycznych. Osoba prowadząca informowała na wstępie, że celem badania jest „poznanie opinii współczesnych Polaków na tematy społeczne i światopoglądowe”. Zapewniła o anonimowości i prawie do wycofania się z niego w dowolnym momencie bez podawania przyczyn. Uzyskiwała pisemne zgody na udział w badaniu. Kolejność kwestionariuszy w zestawach rozdawanych badanym była rotowana.

Materiały

Kwestionariusz BHI-R (Trzebiński, Zięba, 2004) służy do pomiaru siły nadziei podstawowej, czyli przeświadczenia o uporządkowaniu świata i jego przychylności ludziom. Oprócz wskaźnika ogólnego (suma punktów w 16 pozycjach diagnostycznych; 5-stopniowa skala odpowiedzi) uwzględniono podskale przychylności (przykładowa pozycja: „Ludzie są z natury dobrzy”) i porządku (np. „To, co się dzieje w świecie, jest w gruncie rzeczy wytłumaczalne”). Współczynniki rzetelności α Cronbacha wyniosły w badaniu: 0,82 dla skali pełnej, 0,65 dla podskali przychylności i 0,77 dla podskali porządku.

Skala Generalized Self-Efficacy (Schwarzer, 1993; adaptacja: Juczyński, 2009) nawiązuje do sformułowanego przez Bandurę (1977) pojęcia własnej skuteczności. Wyższy wynik (wyższe oceny prawdziwości 10 stwierdzeń dokonywane na czterostopniowej skali) oznacza większe poczucie skuteczności w radzeniu sobie z problemami. Rzetelność skali wyniosła α Cronbacha = 0,88.

Kwestionariusz „Jak widzisz świat i siebie?” (Borowiak, 2003) bada siłę akceptacji przekonań składających się na światopogląd tradycjonalistyczny (wiara w jedną, niepodważalną prawdę i odwieczny porządek, dany ludziom przez siłę wyższą, rządzącą światem), modernistyczny (najważniejsze są reguły zdrowego rozsądku, logiki i nauki) i postmodernistyczny (obiektywna prawda nie istnieje, a rzeczywistość nie podlega trwałej kategoryzacji). Zawiera trzy skale (każda po 12 pozycji z 7-stopniową skalą odpowiedzi): tradycjonalizmu (np. „Wiara nadaje życiu sens”), modernizmu (np. „Należy akceptować te poglądy, które są racjonalnie uzasadnione”), postmodernizmu (np. „Prawda nie istnieje – są tylko opinie poszczególnych ludzi”). Im wyższy wynik w danej skali, tym silniejsza aprobatą tego określonego światopoglądu. Współczynniki rzetelności skal wyniosły: dla tradycjonalizmu α Cronbacha = 0,87, dla modernizmu α Cronbacha = 0,86, dla postmodernizmu α Cronbacha = 0,78.

Skala orientacji na dominację społeczną Sidaniusa i Pratto (1999; adaptacja: Klebaniuk, 2007) mierzy stopień akceptacji nierówności między grupami. Wysoki wynik ogólny (suma punktów w 16 pozycjach, z których część jest rekodowana; 7-stopniowa skala odpowiedzi) świadczy o poparciu dla nierównościowych, hierarchicznych struktur, w których jedne grupy dominują, a inne są podporządkowane. Uwzględniono też dwie podskale mierzące siłę postaw egalitarnych wobec równości grup (np. „Byłoby dobrze, gdyby grupy były równe”) oraz poczucie wyższości i wrogość wobec obcych (np. „Niektóre grupy ludzi są po prostu mniej wartościowe od innych”). Współczynniki rzetelności α Cronbacha wyniosły: 0,84 dla skali pełnej, 0,90 dla podskali antyegalitaryzmu i 0,79 dla podskali poczucia wyższości i wrogości wobec obcych.

Skala do pomiaru egalitaryzmu ról płciowych Roszak (2010) służy do badania siły przekonań egalitarnych versus tradycyjnych na temat ról przypisanych każdej z płci. Narzędzie zawiera dwie podskale: egalitaryzmu (np. „Jest to w porządku, gdy mężczyzna rezygnuje z kariery zawodowej, by spędzać czas z rodziną”) i tradycjonalizmu (np. „Dbanie o czystość i porządek w domu jest typowo kobiecym zajęciem”). Im wyższy wynik ogólny (suma punktów w 18 pozycjach; 7-stopniowa skala odpowiedzi, przy rekodowaniu skali tradycjonalizmu, tym silniejsze przekonanie, że kobiety i mężczyźni są równi, a dominację powinno się eliminować. Wartości α Cronbacha wyniosły: 0,82 dla całej skali, 0,82 dla podskali tradycjonalizmu i 0,77 dla podskali egalitaryzmu.

W metryczce pytano o dane demograficzne: płeć, wiek, miejsce zamieszkania (wielkość miejscowości) i o kierunek studiów.

WYNIKI

Nadzieja podstawowa i poczucie własnej skuteczności a stopień aprobaty światopoglądu tradycjonalistycznego, modernistycznego i postmodernistycznego

Współczynniki korelacji r -Pearsona między siłą nadziei podstawowej, poczuciem własnej skuteczności i stopniem aprobaty trzech typów światopoglądu, prezentuje tabela 1.

Wyniki wskazują na pozytywny związek nadziei podstawowej z akceptacją światopoglądu tradycjonalistycznego. Stwierdzono też negatywny, choć dość słaby związek nadziei podstawowej ze światopoglądem postmodernistycznym, natomiast z tym światopoglądem wiąże się pozytywnie, też niezbyt silnie, poczucie własnej skuteczności.

Uwagę zwraca nieoczekiwana pozytywna korelacja między akceptacją światopoglądu modernistycznego i postmodernistycznego w badanym środowisku.

Tabela 1

Korelacje nadziei podstawowej, poczucia własnej skuteczności, stopnia aprobaty światopoglądu tradycjonalistycznego, modernistycznego i postmodernistycznego

	1	2	3	4	5	<i>M</i>	<i>SD</i>
1. Nadzieja podstawowa	–					56,66	8,83
2. Poczucie własnej skuteczności	0,095	–				30,54	4,61
3. Światopogląd tradycjonalistyczny	0,402***	–0,008	–			45,68	11,68
4. Światopogląd modernistyczny	0,005	0,150	–0,242**	–		52,68	10,34
5. Światopogląd postmodernistyczny	–0,296***	0,259**	–0,226**	0,374***	–	45,28	10,16

** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Sprawdzono współdziałanie nadziei podstawowej i poczucia własnej skuteczności we wpływie na stopień akceptacji trzech typów światopoglądu. Wykonano w tym celu serię hierarchicznych analiz regresji, w pierwszym bloku wprowadzając do modeli wymienione predyktory, a w drugim bloku składnik interakcyjny. Predyktorem istotnym dla stopnia akceptacji tradycjonalizmu okazała się nadzieja podstawowa (tabela 2).

Na podstawie współczynników regresji można stwierdzić, że nadzieja podstawowa jest pozytywnie powiązana ze stopniem aprobaty światopoglądu tradycjonalistycznego: im silniejsza nadzieja, tym większa aprobata światopoglądu. Dalsza analiza regresji wykazała, że związek ten występuje w przypadku obu podskal BHI-R (tabela 3). Współczynniki *r*-Pearsona przyjęły wartość 0,36 ($p < 0,001$).

W przypadku światopoglądu modernistycznego analiza regresji sugeruje efekt interakcji nadziei podstawowej i poczucia własnej skuteczności (model na poziomie tendencji statystycznej; tabela 4).

Nadzieja podstawowa może być istotnym moderatorem relacji między poczuciem własnej skuteczności a akceptacją modernizmu (rysunek 1). Moderację można zauważyć wśród osób z niskim poczuciem własnej skuteczności, $\beta = 0,29$; $p < 0,05$. U tych osób im silniejsza jest nadzieja podstawowa, tym większa akceptacja światopoglądu modernistycznego.

Podobnej moderującej roli nadziei nie obserwuje się u osób z przeciętnym ($\beta = 0,12$; *ni*) oraz wysokim poczuciem własnej skuteczności ($\beta = -0,04$; *ni*).

W przypadku aprobaty światopoglądu postmodernistycznego zarówno nadzieja podstawowa, jak i poczucie własnej skuteczności okazały się istotnymi, niezależnymi predyktorami (tabela 5).

Wyniki wskazują, że im słabsza nadzieja podstawowa i im większe poczucie własnej skuteczności, tym większa akceptacja światopoglądu postmodernistycznego.

Współczynniki korelacji stopnia postmodernizmu z obiema skalami BHI-R wyniosły: dla poczucia przychylności świata $r = -0,22$; $p < 0,05$; dla poczucia

Tabela 2

Nadzieja podstawowa i poczucie własnej skuteczności jako predyktory stopnia aprobaty światopoglądu tradycjonalistycznego

	β	p	F	Skorygowane R^2
Nadzieja podstawowa	0,41	< 0,001	$F(2, 124) = 12,38$; $p < 0,001$	0,15
Poczucie własnej skuteczności	-0,05	> 0,05		

Tabela 3

Wiara w przychylność świata, wiara w porządek świata (podskale BHI-R) i poczucie własnej skuteczności jako predyktory stopnia aprobaty światopoglądu tradycjonalistycznego

	β	p	F	Skorygowane R^2
Wiara w przychylność świata	0,23	< 0,05	$F(3, 123) = 8,32$; $p < 0,001$	0,15
Wiara w porządek świata	0,23	< 0,05		
Poczucie własnej skuteczności	-0,05	> 0,05		

Tabela 4

Nadzieja podstawowa, poczucie własnej skuteczności i ich interakcja jako predyktory stopnia aprobaty światopoglądu modernistycznego

	β	p	F	Skorygowane R^2
Nadzieja podstawowa	0,01	> 0,05	$F(3, 123) = 2,29$; $p = 0,082$	0,03
Poczucie własnej skuteczności	0,13	> 0,05		
Nadzieja podstawowa x poczucie własnej skuteczności	-0,18	< 0,05		

Tabela 5

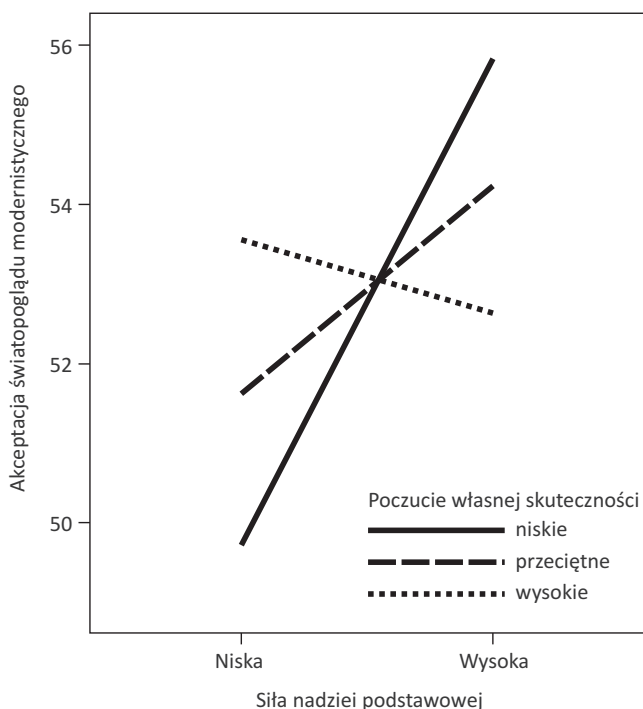
Nadzieja podstawowa i poczucie własnej skuteczności jako predyktory stopnia aprobaty światopoglądu postmodernistycznego

	β	p	F	Skorygowane R^2
Nadzieja podstawowa	-0,32	< 0,001	$F(2, 124) = 12,80;$ $p < 0,001$	0,16
Poczucie własnej skuteczności	0,29	< 0,001		

Tabela 6

Wiara w przychylność świata, wiara w porządek świata (podskale BHI-R) i poczucie własnej skuteczności jako predyktory stopnia aprobaty światopoglądu postmodernistycznego

	β	p	F	Skorygowane R^2
Wiara w przychylność świata	-0,09	> 0,05	$F(3, 123) = 8,59;$ $p < 0,001$	0,15
Wiara w porządek świata	-0,27	< 0,01		
Poczucie własnej skuteczności	0,29	< 0,001		

Rysunek 1. Zależność między stopniem akceptacji światopoglądu modernistycznego a poczuciem własnej skuteczności w zależności od siły nadziei podstawowej.

porządku świata $r = -0,30$; $p < 0,001$. Model regresji pokazuje natomiast, że istnieje ciekawe zróżnicowanie między składnikami nadziei podstawowej we wpływie na stopień aprobaty postmodernizmu (tabela 6).

Ostatecznie się okazało, że istotnym czynnikiem wpływającym na siłę akceptacji światopoglądu postmodernistycznego jest siła przeświadczenia o porządku świata: im jest większa, tym słabsza akceptacja tego światopoglądu. W przypadku drugiego składnika nadziei nie stwierdzono istotnej zależności.

Nadzieja podstawowa i poczucie własnej skuteczności a orientacja na dominację społeczną

Analiza korelacji metodą Pearsona nie wykazała istotnych współzależności pomiędzy nadzieją podstawową i poczuciem własnej skuteczności a orientacją na dominację społeczną, antyegalitaryzmem oraz poczuciem wyższości i wrogością wobec obcych. Jednak analiza uwzględniająca obie skale BHI-R ujawniła ujemny związek między wiarą w przychylność świata a poczuciem wyższości i wrogością (tabela 7).

Ujemny związek między tymi zmiennymi potwierdza analiza regresji (tabela 8).

Wyniki pokazują, że im słabsze przeświadczenie o przychylności świata, tym silniejsze poczucie wyższości i wrogość wobec obcych oraz że czynnik ten jest jedynym istotnym w tym badaniu predyktorem wrogości.

Analiza nie wykazała istotnego związku między nadzieją podstawową i obu jej składnikami a siłą egalitarnej postawy wobec ról płciowych i jej składnikami, egalitaryzmem i tradycjonalizmem. Podobnie nie stwierdzono istotnej korelacji między tymi treściami światopoglądu a poczuciem własnej skuteczności.

Tabela 7

Korelacje wiary w przychyłność świata i w porządek świata (podskale BHI-R), poczucia własnej skuteczności, orientacji na dominację społeczną, antyegalitaryzmu, poczucia wyższości i wrogości wobec obcych

	1	2	3	4	5	6	M	SD
1. Wiara w przychyłność świata	–						21,08	3,82
2. Wiara w porządek świata	0,580***	–					35,58	6,05
3. Poczucie własnej skuteczności	0,079	0,089	–				30,54	4,61
4. Orientacja na dominację społeczną	–0,135	–0,098	0,069	–			48,62	14,82
5. Antyegalitaryzm	–0,014	–0,066	–0,004	0,813***	–		22,50	10,14
6. Poczucie wyższości i wrogość wobec obcych	–0,210*	–0,089	0,121	0,744***	0,216*	–	26,12	8,83

* $p < 0,05$; *** $p < 0,001$.

Tabela 8

Wiara w przychyłność świata, wiara w porządek świata (podskale BHI-R) i poczucie własnej skuteczności jako predyktory poczucia wyższości i wrogości wobec obcych

	β	p	F	Skorygowane R^2
Wiara w przychyłność świata	–0,24	< 0,05		
Wiara w porządek świata	0,03	> 0,05	$F(3, 123) = 2,82$; $p < 0,05$	0,04
Poczucie własnej skuteczności	0,13	> 0,05		

Podsumowując:

(1) Nadzieja podstawowa wiąże się dodatnio z aprobatą światopoglądu tradycjonalistycznego, ale się wydaje, że pełni też rolę moderatora w relacji między poczuciem własnej skuteczności a akceptacją światopoglądu modernistycznego: u osób z niskim poczuciem własnej skuteczności wysoki poziom nadziei sprzyja akceptacji modernizmu.

(2) Wiara w porządek świata wiąże się ujemnie z aprobatą światopoglądu postmodernistycznego. Akceptacji tego światopoglądu sprzyja natomiast silniejsze poczucie własnej skuteczności.

(3) Wiara w przychyłność świata wiąże się ujemnie z poczuciem wyższości i wrogością wobec obcych.

NADZIEJA PODSTAWOWA A FUNDAMENTALNE PRZEKONANIA O ŚWIECIE SPOŁECZNYM

Celem kolejnych trzech badań była obserwacja związków między nadzieją podstawową a zaufaniem do ludzi, poczuciem sprawiedliwości społecznego świata, przekonaniem o chronicznej konfliktowości społecznych relacji, a także poczuciem legitymizacji systemu społeczno-

-politycznego¹. Postawy te odnoszą się do fundamentów porządku społecznego i decydują o spójności społeczeństwa oraz jakości funkcjonowania gospodarki wolnorynkowej i instytucji obywatelskich (Sztompka, 2007). Oczekiwano wyraźnego pozytywnego związku między nadzieją podstawową a zaufaniem i poczuciem sprawiedliwości oraz silnego negatywnego związku nadziei z poczuciem konfliktowości relacji. Weryfikacji poddano również hipotezę mówiącą o pozytywnym związku nadziei podstawowej i poczucia bytowości świata. Choć nie sformułowano hipotez, postanowiono sprawdzić relację między nadzieją a poczuciem legitymizacji aktualnego układu politycznego.

METODA

Osoby badane i procedura

Uczestnikami pierwszego badania było 100 studentów z dwóch dużych uczelni publicznych w wieku od 19 do

¹ Badania wykonane w ramach magisterskiego seminarium Jerzego Trzebińskiego, kolejno przez: Mariusza Kozaka, Katarzynę Zolbach i Dominikę Goś.

30 lat, z równowagą liczebną kobiet i mężczyzn. Badanie odbywało się w grupach zajęciowych (około 25-osobowych). Po podaniu celu („badanie postaw społecznych”) i informacji o anonimowości i możliwości odmowy uczestniczenia, badani wypełniali zestaw kwestionariuszy układanych w losowej kolejności. Zestaw zawierał trzy skale: *Skalę wiary w grę o sumie zerowej* (Różycka, Wojciszke, 2010) mierzącą poczucie konfliktowości interesów, *Skalę legitymizacji systemu* (Kay, Jost, 2003; adaptacja: Skarżyńska, 2009) i *Kwestionariusz BHI-R*. Badanie zajmowało około 20 minut.

W drugim badaniu uczestniczyło 86 osób w wieku od 19 do 60 lat, w tym 65 kobiet, zapraszanych indywidualnie do badania spośród pracowników kilku instytucji mieszczących się w trzech dużych miastach, przy zachowaniu anonimowości badanego (wypełnione materiały wrzucano do urn w osobnych pomieszczeniach). Uczestnicy badania wypełniali w losowej kolejności skalę *Just World* (Dalbert, 1999; tłumaczenie własne), skalę *World Entitativity* (Trzebiński, 2010) i *Kwestionariusz BHI-R*, co zajmowało około 20 minut.

W badaniu trzecim uczestniczyło 108 uczniów klas maturalnych z niedużego miasta (w tym 69 kobiet), w wieku od 17 do 19 lat. Badanie odbywało się w klasach w czasie wolnych lekcji, za zgodą dyrekcji i uczestników badania. Użyto (w kolejności losowej) *Skali wiary w grę o sumie zerowej*, *Skali zaufania interpersonalnego* (Różycka, Wojciszke, 2010), skali *Just World* i *Kwestionariusza BHI-R*. Badanie trwało około 25 minut.

Materiały

Skala wiary w grę o sumie zerowej służy do pomiaru ogólnego przekonania, że w społecznym życiu sukces jednej osoby jest możliwy jedynie kosztem porażki innej osoby. W prezentowanych badaniach wyniki w tej skali były traktowane jako wskaźnik poczucia konfliktowości społecznych relacji. Skala składa się z 12 twierdzeń (np. „Sukcesy jednych to prawie zawsze porażki innych”; „Bogactwo nielicznych budowane jest na krzywdzie wielu”), wobec których osoba badana ustosunkowuje się na siedmiostopniowej skali (trzy pozycje podlegają rekodowaniu). Rzetelność narzędzia mierzona α Cronbacha wahała się w granicach 0,87–0,89.

Skala legitymizacji systemu bada siłę przekonania o słuszności systemu społeczno-politycznego. Zbudowana jest z 8 twierdzeń (np. „Polityka służy zwykle realizacji dobrych celów”; „Organizacja polskiego społeczeństwa wymaga radykalnej zmiany”) i siedmiostopniowej skali odpowiedzi (dwie pozycje wymagają rekodowania). Współczynnik rzetelności skali α Cronbacha = 0,82.

Skala Just World mierzy siłę przekonania, że świat jest sprawiedliwy dla ludzi (6 pozycji, np. „Myślę, że w zasadzie ludzie otrzymują to, na co zasłużyli”) oraz dla własnej osoby (7 pozycji, np. „Mam poczucie, że zazwyczaj otrzymuję to, na co zasługuję”). Stopień zgody z twierdzeniami badany określa na sześciostopniowej skali. Alfa Cronbacha dla tej skali osiągnęła wartości oscylujące wokół 0,92.

Skala World Entitativity mierzy poczucie bytowości świata i składa się z 11 twierdzeń (np. „Świat przypomina żywy organizm, w którym wszystko jest mniej lub bardziej powiązane i zależne od siebie”; „Świat jako całość zmierza w jakimś jednym kierunku, choć trudno nam go odkryć”; „Świat jest pewną całością, a nie zbiorem niezależnych rzeczy, zjawisk i żywych istot”). Badany ocenia, na ile zgadza się z twierdzeniem, na siedmiostopniowej skali. Rzetelność skali α Cronbacha = 0,85.

Skala zaufania interpersonalnego składa się z siedmiu pozycji (np. „Na ogół ludzie są z natury dobrzy”; „Większości ludzi można zaufać”) i siedmiostopniowej skali odpowiedzi, gdzie 1 oznacza zdecydowany brak zgody, a 7 zdecydowaną zgodę z danym twierdzeniem. Współczynnik rzetelności skali α Cronbacha = 0,74.

Kwestionariusz BHI-R został przedstawiony w opisie badania 1.

WYNIKI

Obliczono współczynniki korelacji r -Pearsona między zmiennymi z pierwszego badania: siłą nadziei podstawowej, siłą przekonania o konfliktowości społecznych relacji i stopniem legitymizacji systemu społecznego. Okazało się, że nadzieja podstawowa ($M = 57,98$; $SD = 8,79$) negatywnie wiąże się z przekonaniem o konfliktowości relacji ($M = 41,95$; $SD = 10,50$), $r = -0,43$; $p < 0,001$. Przekonanie to wiąże się negatywnie również z poczuciem legitymizacji systemu społeczno-politycznego w Polsce ($M = 23,51$; $SD = 7,11$), $r = -0,22$; $p < 0,05$. Warty odnotowania jest brak związku między nadzieją podstawową i legitymizacją systemu.

Analizę korelacji zmiennych z drugiego badania: nadziei podstawowej, przekonania o sprawiedliwości świata dla wszystkich i dla własnej osoby, poczucia bytowości świata, wykonaną metodą Pearsona, przedstawia tabela 9.

Wyniki wskazują na silny związek poziomu nadziei podstawowej z przekonaniem o sprawiedliwości świata dla wszystkich i dla własnej osoby, a także z poczuciem bytowości świata. Bardzo zbliżone korelacje zachodzą

między poczuciem porządku świata i przychylności świata a obiema skalami wiary w sprawiedliwość świata oraz poczuciem bytowości świata.

Współczynniki korelacji *r*-Pearsona zmiennych uwzględnionych w trzecim badaniu: nadziei podstawowej (miary całkowitej i z wykluczeniem pozycji odnoszących się do zaufania i sprawiedliwości), przekonania o konfliktowości relacji społecznych, zaufania do ludzi i przekonania o sprawiedliwości świata dla wszystkich i dla własnej osoby, prezentuje tabela 10.

Analiza wykazała negatywny związek nadziei podstawowej z poczuciem konfliktowości relacji, natomiast pozytywny związek ze stopniem zaufania do ludzi i przekonaniem o sprawiedliwym świecie – dla wszystkich i dla własnej osoby. Poczucie konfliktowości koreluje negatywnie, choć nie tak wysoko jak nadzieja podstawowa, z przekonaniem o sprawiedliwości świata dla wszystkich i dla siebie oraz z zaufaniem do ludzi.

W celu sprawdzenia wagi nadziei podstawowej w warunkowaniu zaufania do ludzi porównano moc predykcyjną tego czynnika z drugim czynnikiem odnoszącym się do struktury świata, jakim jest przekonanie o strukturalnej konfliktowości relacji między ludźmi. Przeprowadzono analizę regresji, w pierwszym kroku wprowadzając nadzieję podstawową, a w drugim kroku przekonanie o konfliktowości (tabela 11).

Wartości współczynników regresji pokazują, że o ile zarówno nadzieja podstawowa, jak i poczucie konfliktowości są niezależnymi predyktorami zaufania społecznego, o tyle pierwsza z wymienionych jest silniejszym predyktorem zmiennej zależnej.

W kolejnym kroku wykonano analizę regresji, w której predyktorami były nadzieja podstawowa (bez pozycji dotyczących poczucia sprawiedliwości) i przekonanie o konfliktowości relacji, a zmiennymi zależnymi dwa wskaźniki poczucia sprawiedliwości świata: dla

Tabela 9

Korelacje nadziei podstawowej, wiary w sprawiedliwy świat dla wszystkich i dla własnej osoby, poczucia bytowości świata

	1	2	3	4	M	SD
1. Nadzieja podstawowa	–				74,93	9,12
2. Wiara w sprawiedliwy świat – dla wszystkich	0,634***	–			21,54	6,94
3. Wiara w sprawiedliwy świat – dla własnej osoby	0,495***	0,553***	–		26,33	7,67
4. Poczucie bytowości świata	0,400***	0,213*	0,266*	–	62,67	8,82

* $p < 0,05$; *** $p < 0,001$.

Tabela 10

Korelacje nadziei podstawowej (w tym: bez pozycji dotyczących zaufania i dotyczących poczucia sprawiedliwości), poczucia konfliktowości społecznych relacji, zaufania do ludzi, wiary w sprawiedliwy świat dla wszystkich i dla własnej osoby

	1	2	3	4	5	6	7	M	SD
1. Nadzieja podstawowa	–							57,06	8,79
2. Nadzieja podstawowa bez zaufania	0,980***	–						46,89	7,42
3. Nadzieja podstawowa bez poczucia sprawiedliwości	0,988***	0,959***	–					49,96	7,46
4. Poczucie konfliktowości społecznych relacji	–0,383***	–0,361***	–0,389***	–				44,53	9,83
5. Zaufanie do ludzi	0,641***	0,583***	0,644***	–0,451***	–			28,63	6,68
6. Wiara w sprawiedliwy świat – dla wszystkich	0,660***	0,624***	0,629***	–0,318***	0,557***	–		19,76	5,82
7. Wiara w sprawiedliwy świat – dla własnej osoby	0,539***	0,525***	0,516***	–0,262**	0,428***	0,576***	–	24,85	7,09

** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Tabela 11

Nadzieja podstawowa i poczucie konfliktowości społecznych relacji jako predyktory zaufania do ludzi

	β	p	F	Skorygowane R^2
1. Nadzieja podstawowa	0,48	< 0,001	$F(2, 105) = 35,95;$ $p < 0,001$	0,39
2. Poczucie konfliktowości społecznych relacji	-0,28	< 0,01		

wszystkich i dla własnej osoby. W pierwszym przypadku właściwy okazał się model z jednym predyktorem (nieistotna statystycznie zmiana R^2) – nadzieją podstawową. Współczynnik regresji β wyniósł 0,63 ($p < 0,001$), a istotność modelu: $F(1, 106) = 69,42; p < 0,001$ (skorygowane $R^2 = 0,39$). Podobny rezultat uzyskano w przypadku poczucia sprawiedliwości dla własnej osoby. W modelu z jednym predyktorem, nadzieją podstawową (zmiana R^2 po dodaniu drugiego predyktora okazała się nieistotna statystycznie), współczynnik regresji β wyniósł 0,52 ($p < 0,001$), a istotność modelu: $F(1, 106) = 38,54; p < 0,001$ (skorygowane $R^2 = 0,26$).

Podsumowując, nadzieja podstawowa wydaje się odgrywać ważną, niezależną rolę w warunkowaniu poczucia sprawiedliwości świata społecznego zarówno dla wszystkich, jak i dla własnej osoby. W zestawieniu z poczuciem konfliktowości społecznych relacji jest jedynym istotnym predyktorem tego poczucia.

PODSUMOWANIE I DISKUSJA

Wyniki wskazują, że siła nadziei podstawowej wiąże się pozytywnie z akceptacją światopoglądu tradycjonalistycznego, choć nie jest to zależność silna. Siła nadziei podstawowej wydaje się też odgrywać pozytywną rolę w przypadku akceptowania postaw modernistycznych. Choć nie stwierdzono związku nadziei podstawowej ze stopniem aprobaty modernizmu, okazało się, że wśród osób z niższym poczuciem własnej skuteczności im silniejsza jest ich nadzieja, tym wyższy stopień aprobaty światopoglądu modernistycznego. Jest to być może przejaw kompensacyjnej funkcji nadziei podstawowej wobec niskiego poczucia własnej skuteczności. W przypadku braku poczucia własnej kontroli nad otoczeniem, jednostka ma tendencję do poszukiwania, akceptowania i wspierania instytucji społecznych, które dostarczają poczucia zewnętrznej kontroli nad własnym losem i ważnymi zdarzeniami, na przykład autorytarnego systemu politycznego (Kay, Gaucher, Napier, Callan, Laurin, 2008). Dzieje się tak nawet wówczas, gdy instytucja deprecjonuje kategorię osób, do której jednostka należy. Przeświadczenie o uniwersalnym porządku i przychylności społecznego

świata może w podobny, bardziej konstruktywny sposób kompensować poczucie niepewności i braku kontroli w stosunku do ważnych dla siebie i własnej grupy zjawisk. Jeśli założyć, że u dużej części naszego społeczeństwa szybkie przemiany modernizacyjne zmniejszyły poczucie osobistej kontroli nad własnym losem, to tarczą ochronną może być przeświadczenie o ogólnym porządku i przychylności świata. Silniejsza nadzieja podstawowa może wówczas sprzyjać bardziej pozytywnemu stosunkowi do światopoglądu modernistycznego, afirmującego przemiany. W badaniach Skrzypińskiej (2002) okazało się, że wiara w „siły wyższe” jako decydujące o losie świata i człowieka ma pozytywny związek z poczuciem sensu i zadowolenia z życia, natomiast wiara w „siły przypadku”, lub przekonanie, że nic nie wpływa stabilnie na losy świata i ludzi, wyraźnie obniża te odczucia i łączy się z negatywnymi emocjami.

Otrzymano rezultat, zgodnie z którym im silniejsza jest poczucie własnej skuteczności, tym silniejsza akceptacja światopoglądu postmodernistycznego. Zaobserwowano też negatywny, aczkolwiek niezbyt silny związek nadziei podstawowej z akceptacją postmodernizmu. Analiza wykazała, że decydującą rolę odgrywa w tym przypadku tylko jeden komponent nadziei: przeświadczenie o porządku świata. Im jest ono silniejsze, tym mniejsza aprobatą światopoglądu postmodernistycznego. Takiego związku można było oczekiwać: jedną z kluczowych cech postmodernizmu jest brak wyraźnych kryteriów oceny w zakresie ważnych sfer życia społecznego i zjawisk kulturowych. Przeświadczenie o naturalnym porządku może się kłócić z taką koncepcją.

Warto zwrócić uwagę, że omawiany wynik sugeruje, iż w pewnych okolicznościach oba składniki nadziei podstawowej mogą pełnić odmienne funkcje w sferze światopoglądowej, a być może także w zachowaniach jednostki. Nasuwa to ciekawe hipotezy teoretyczne. Wiele danych pochodzących z różnych nurtów badawczych prowadzi do konkluzji, że oba te przeświadczenia współwystępują, ponieważ wynikają ze wspólnej genezy w postaci doświadczeń społecznych. Ich istotą jest występowanie interakcji ze światem, które są podwójnie

bezpieczne, a mianowicie są generalnie przewidywalne oraz zaspokajają potrzeby i aspiracje jednostki. W wyniku tych interakcji zaczyna kształtować się taka poznawcza reprezentacja świata, w której jest on generalnie stabilny w swych regułach i tym samym kontrolowalny poznawczo, a jednocześnie jest sprzyjający i pomagający ludziom. Powstaje więc spójna ze względu na genezę wizja świata, która generuje odmienne przeświadczenia i oczekiwania. Jest więc możliwe, że w pewnych okolicznościach przesłanką rozumowania, postawy czy zachowania jest jedno, a w innych drugie przeświadczenie. Ludzie różnić się też mogą – przynajmniej w pewnych okolicznościach – tym, które przeświadczenie jest u nich aktywizowane i tym sam bardziej determinuje ich myślenie i zachowanie: przeświadczenie o uniwersalnym porządku czy też o jego przychylności ludziom. Jeśli w tych samych warunkach te dwa przeświadczenia prowadzą do odmiennych sądów i aktywizują odmiennie postawy czy emocje, to różnice w gotowości do aktywizacji tych przeświadczeń mogłyby prowadzić wręcz do odmiennych zachowań. Dość fragmentaryczne wyniki pierwszego badania raczej wskazują na interesujący problem teoretyczny, niż prowadzą do jasnej konkluzji. Rozwiązanie tego problemu wymaga badania, w którym różnica w gotowości do (lub sile) aktywizacji obu przeświadczeń byłaby zmienną kontrolowaną.

Słowa komentarza wymaga pozytywna korelacja między stwierdzoną w naszym badaniu akceptacją przekonań modernistycznych i postmodernistycznych. Zważywszy że Polska jest krajem tradycjonalistycznym, odmienne od dominującej perspektywy odbioru i interpretacji rzeczywistości nie są być może na tyle skrytalizowane, aby można było mówić o światopoglądach, ile raczej o tendencjach modernistycznych i postmodernistycznych. W odróżnieniu od tradycjonalizmu, który wiąże się z brakiem świadomości lub odrzuceniem innych perspektyw poznawczych niż własna, modernizm i postmodernizm przyjmują i tolerują ich istnienie, co może istotnie łączyć oba typy światopoglądu.

Nie udało się wykazać istotnych współzależności pomiędzy nadzieją podstawową i poczuciem własnej skuteczności a orientacją na dominację społeczną, antyegalitaryzmem oraz poczuciem wyższości i wrogością wobec obcych. Jednak analiza uwzględniająca obie skale BHI-R ujawniła ujemny związek między jednym z dwóch składników nadziei – wiarą w przychylność świata a poczuciem wyższości i wrogością: im silniejsze przeświadczenie o przychylności świata, tym mniejsze poczucie wyższości i wrogość wobec obcych.

Wyniki kolejnych badań potwierdziły oczekiwania o silnym pozytywnym związku nadziei podstawowej

i jej dwóch komponentów z poczuciem sprawiedliwości świata (każdy ma to, na co zasłużył) oraz zaufaniem do ludzi. Potwierdzona została również hipoteza o negatywnym związku nadziei podstawowej z przekonaniem o chronicznej konfliktowości społecznych relacji (gdzie jeden zyskuje, drugi traci). Korelacje te uzyskano przy wyłączeniu ze skali BHI-R pozycji odnoszących się do zaufania i sprawiedliwości (w przypadku analizy dwóch pierwszych zależności). W wielu badaniach, w tym wykonanych w Polsce, zaufanie do ludzi i poczucie sprawiedliwości społecznego świata korelują pozytywnie, a przekonanie o sprzeczności interesów negatywnie z akceptacją istniejącego systemu społeczno-politycznego (Skarżyńska, 2002). Ciekawy jest w tym kontekście zauważony brak związku między nadzieją podstawową i poczuciem legitymizacji obecnego systemu politycznego. Wynik ten zgodny jest z naszym założeniem, że nadzieja podstawowa jest inną, ogólniejszą i stabilniejszą przesłanką postaw politycznych i społecznych niż zaufanie do innych, przekonanie o sprawiedliwości w społecznym świecie i przeświadczenie o zależnościach między interesami ludzi. Realia systemu społeczno-politycznego nie muszą być interpretowane jako egzemplifikacja opartych na trwałych i ważnych doświadczeniach społecznych przeświadczeń o naturalnym porządku i przychylności świata. Mogą być w pewnych warunkach traktowane raczej jako epizod w uniwersalnym porządku zdarzeń, który odchyła się od natury i zarazem normy. Zauważenie tego odchylenia może wyzwalać sprzeciw wobec istniejącego systemu. Poczucie sprawiedliwości, zaufanie do innych i przekonanie o konfliktowości relacji międzyludzkich są bardziej niż nadzieja podstawowa podatne na społeczny dyskurs, perswazję i codzienne doświadczenia, stąd silniejszy ich związek z poczuciem legitymizacji systemu, w którym się żyje.

Wyniki prezentowanych badań świadczą z jednej strony o tym, że nadzieja podstawowa może odgrywać ważną rolę – jako niezależny czynnik, ale częściej jako współczynnik – w kształtowaniu i podtrzymywaniu światopoglądu i postaw społecznych. Z drugiej strony, ich wartością jest nie tyle liczba zasadnych konkluzji, ile umożliwienie sformułowania konkretnych problemów teoretycznych i hipotez. Prezentowane badania unaoczyły też potrzebę uwzględnienia w dalszych studiach czynników i procesów pośredniczących między nadzieją a wyborami światopoglądowymi. Nadzieja podstawowa jest w łańcuchu przyczynowo-skutkowym w większości przypadków czynnikiem odległym od konkretnych zachowań w rzeczywistym społecznym kontekście. Wykrycie zależności z udziałem nadziei podstawowej wymaga w takiej sytuacji uwzględnienia zarówno

możliwych interakcji z innymi czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi, jak i roli przypuszczalnych czynników pośredniczących. Potwierdzenie oczekiwań oznaczałoby pozytywną weryfikację modelu teoretycznego stojącego u ich podstaw. Najłatwiejszą metodą obserwacji czynników pośredniczących byłoby zbadanie uzasadnień akceptacji postaw światopoglądowych i politycznych. Bardziej trafną i rzetelną – eksperymentalna obserwacja przebiegu procesów poznawczych prowadzących do wyborów światopoglądowych, przy uwzględnieniu roli nadziei podstawowej.

LITERATURA CYTOWANA

- Abrams, D., Hogg, M. A., Marques, J. M. (red.) (2005). *The social psychology of inclusion and exclusion*. New York: Psychology Press.
- Ainsworth, M. D. S., Bowlby, J. (1965). *Child care and the growth of love*. London: Penguin Books.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Akers, R. L., Sellers, Ch. S. (2004). Social disorganization, anomie, and strain theories. W: R. L. Akers, Ch. S. Sellers (red.), *Criminological theories: Introduction, evaluation, and application* (wyd. 2, s. 27–31). Los Angeles: Roxbury Publishing Company.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy. Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191–215.
- Borowiak, A. (2003). *Światopogląd tradycjonalistyczny, modernistyczny i postmodernistyczny – wybrane konsekwencje psychologiczne i porównania międzykulturowe*. Niepublikowana rozprawa doktorska, Instytut Psychologii PAN, Warszawa.
- Buda, M. (2013). *Siła nadziei podstawowej a motywacja prewencyjna i promująca*. Niepublikowana praca magisterska, SWPS, Warszawa.
- Campbell, D. T. (1958). Common fate, similarity, and other indices of the status of aggregates of persons as social entities. *Behavioral Science*, 3, 14–25.
- Dalbert, C. (1999). The world is more just for me than generally: About the personal belief in a Just World Scale's validity. *Social Justice Research*, 12, 79–98.
- Durkheim, E. (1897/1952). *Suicide: A study in sociology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Epstein, S. (2003). Cognitive-experiential self-theory of personality. W: T. Millon, M. J. Lerner (red.), *Comprehensive Handbook of Psychology*, vol. 5: *Personality and social psychology* (s. 159–184). Hoboken, NJ: Wiley & Sons.
- Erikson, E. H. (2000). *Dzieciństwo i społeczeństwo* (przeł. P. Hejmej). Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Franklin, K. M., Janoff-Bulman, R., Roberts, J. E. (1990). Long-term impact of parental divorce on trust and optimism: Changes in general assumptions or narrow beliefs? *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 743–755.
- Griskevicius, V., Tybur, J. M., Delton, A. W., Robertson, T. E. (2011). The influence of mortality and socioeconomic status on risk and delayed rewards: A life history theory approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100, 1015–1026.
- Gruszecka, E., Trzebiński, J. (2006). Nadzieja podstawowa i typ więzi międzyludzkiej a doświadczanie wdzięczności. *Studia Psychologiczne*, 44, 17–29.
- Gruszecka, E., Trzebiński, J. (2012). Siła nadziei podstawowej, poziom samooceny i typ więzi między ludźmi a odczuwanie i wybaczenie krzywd – badanie autobiograficzne. *Przegląd Psychologiczny*, 55, 215–232.
- Hamilton, D. L., Sherman, S. J. (1996). Perceiving persons and groups. *Psychological Review*, 103, 336–355.
- Higgins, E. T. (1998). Promotion and prevention: Regulatory focus as a motivational principle. W: M. P. Zanna (red.), *Advances in Experimental Social Psychology* (t. 30, s. 1–46). New York: Academic Press.
- Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma*. New York: Free Press.
- Juczyński, Z. (2009). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Kay, A. C., Gaucher, D., Napier, J. L., Callan, M. J., Laurin, K. (2008). God and the government: Testing a compensatory control mechanism for the support of external systems. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95 (1), 18–35.
- Klebaniuk, J. (2007). Orientacja na dominację i autorytaryzm w spostrzeganiu konfliktów międzygrupowych. Doniesienie z badań. W: K. Skarżyńska, U. Jakubowska, J. Wasilewski (red.), *Konflikty międzygrupowe: przejawy, źródła i metody rozwiązywania* (s. 49–67). Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.
- Lerner, M. J. (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*. New York: Plenum Press.
- Moroz, W. (2012). *Nadzieja podstawowa a wsparcie dla organizacji charytatywnej*. Niepublikowana praca magisterska, SWPS, Warszawa.
- Nowińska, J. (2013). *Nadzieja podstawowa a odczuwana atrakcyjność świata*. Niepublikowana praca magisterska, SWPS, Warszawa.
- Roszak, J. (2010). *Rola czynników podmiotowych i społecznych w kształtowaniu ocen dysydekentek i dysydekentów ról płciowych*. Niepublikowana rozprawa doktorska, SWPS, Warszawa.
- Różycka, J., Wojciszke, B. (2010). Skala wiary w grę o sumie zerowej. *Studia Psychologiczne*, 48, 33–44.
- Skarżyńska, K. (red.). (2002). *Podstawy psychologii politycznej*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Skarżyńska, K. (2009). Doświadczenia a przekonania o świecie społecznym. *Studia Psychologiczne*, 47, 105–122.
- Skrzypińska, K. (2002). *Pogląd na świat a poczucie sensu i zadowolenie z życia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry: An International Journal for the Advancement of Psychological Theory*, 13, 249–275.

- Szysko, M. (2007). Otwartość na doświadczenia w ujęciu poznawczym. *Studia Psychologica*, 7, 210–229.
- Sztompka, P. (2007). *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Trzebiński, J. (2010). *World Entitativity Scale*. Niepublikowana wersja eksperymentalna, SWPS, Warszawa.
- Trzebiński, J., Zięba, M. (2003). Nadzieja, strata i rozwój. *Psychologia Jakości Życia*, 2, 5–33.
- Trzebiński, J., Zięba, M. (2004). Basic hope as a world-view: An outline of a concept. *Polish Psychological Bulletin*, 35, 173–182.
- Trzebiński, J., Zięba, M. (2013). Basic trust and posttraumatic growth in oncology patients. *Journal of Loss and Trauma*, 18, 195–209.
- Worthman, C. M., Kuzara, J. (2005). Life history and the early origins of health differentials. *American Journal of Human Biology*, 17, 95–112.
- Zdankiewicz-Ścigała, E. (2009). Nadzieja podstawowa jako moderator procesu adaptacji po traumie. W: J. Strelau, B. Zawadzki, M. Kaczmarek (red.), *Konsekwencje psychiczne traumy: uwarunkowania i terapia* (s. 128–149). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zięba, M., Czarnecka-van Luijken, J., Wawrzyniak, M. (2010). Nadzieja podstawowa i wzrost potraumatyczny. *Studia Psychologiczne*, 49, 109–121.

Basic trust and beliefs about social world

Edyta Bielous, Jerzy Trzebiński

University of Social Sciences and Humanities

ABSTRACT

Basic trust is the belief that the world has a stable order and meaning and is benevolent towards human beings. The presented study investigated the relationship between strength of the basic trust and characteristics of world-views, and socio-political attitudes. The research was conducted in years 2010–2012 in various cities in Poland (total $N = 426$). The results indicate that although the strength of basic trust was associated positively with approval of the traditionalist perspective, it also moderated the relationship between self-efficacy and acceptance of modernist perspective: among people with lower self-efficacy the stronger basic trust was associated with greater acceptance of modernist perspective. The belief that the world is ordered (one of the components of basic trust) was negatively associated with acceptance of the postmodernist perspective, but it correlated positively with self-efficacy. The belief that the world is benevolent (the second component of basic trust) was negatively related to the declared hostility against out-groups. Strength of basic trust was positively related to the perceived entitativity of the world (the world as an object that really exists and has specific structure and history), to belief in just world – for oneself and for others, and to trust in other people. The basic trust was negatively associated with the belief that social relations are based on permanent conflict: where one wins, the other loses. In conclusion, the results suggest that the strength of basic trust is an important factor in the formation and acceptance of the world-view.

Keywords: *basic trust, world-view, self-efficacy, socio-political beliefs, trust, sense of justice*

Złożono: 30.03.2013

Złożono poprawiony tekst: 2.09.2013/27.11.2013

Zaakceptowano do druku: 12.12.2013